

Budování heterogenní jednoty aneb k některým problémům antologie jako žánru¹

Miloš Havelka

*Uzavřená a vymezená teorie je cosi poměrně smutného a nehybného,
a s jejím dokončením nezřídka končí i myšlenkový proces sám.
Mnohem významnější než poučky, jež někdo dogmaticky vyhlásí,
jsou nepochybné možnosti a divoty, které k nim vedly.
A tytéž částečně identické možnosti a divoty mohou vést
také ke vzniku zcela odlišných závěrů, právě tak,
jako v různých epochách a u různých mystiků
mohou být z odlišných pojmových či jiných možností
vyvozovány principiálně stejné úsudky.*

Arthur O. Lovejoy

To, co zde nabízím, je pokus o širší reflexi některých teoreticko-metodologických problémů mé vlastní práce na dvousvazkové antologii *Spor o smysl českých dějin*,² a sice na fólii některých zjištěných recenzentů o jejím obsahu, zejména pokud šlo o identifikaci jednotčitého problému, o jejích kritiky výběru jednotlivých položek a poukazy na opomenutí textů jiných, včetně úvah o jejich dobovém a dodatečném významu. Jen na okraj se zde budu moci zabývat zajímavým a svůdným tématem, které se spojuje s každou antologickou činností, jímž je rekonstrukce vývoje a proměňování antologií v dějinách idejí, jakkoli právě to je pro osudy edice a výběru určující. Jde totiž o to, že jejich prostřednictvím mohou rovněž vznikat představy o celcích, které ve skutečnosti nikdy neexistovaly, a býi vysvětlovány kontinuitou, které mají jen dodatečný charakter nemluvě o odlišnostech generačních horizontů politických a sociálních očekávání a o konjunkcích dobových skupinových zkušeností, které jsou pro proměny dějin působení jednotlivých textů rozhodující.³ Navíc některé z antologií (jako například *The*

¹ Základem tohoto textu je příspěvek, který autor přednesl na konferenci AVU v Praze (10. a 11. IV. 2008) „Asymetrické historie, zamíčené rámce a vyřešené problémy“.

² Havelka, Miloš (ed.). *Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938*. Praha : TORST, 1995 a *Spor o smysl českých dějin. Akcenty a posuny české otázky 1938 – 1989*. Praha : TORST, 2006.

³ Je možné si například představit antologii dějin působení Máchova *Máje* počínající Tylovými odmítavými kritikami přes Máchovy adorace v generaci Arbesa a Heyduka, osvojování poetiky *Máje* u symbolistů, subverzivní interpretaci Máchy u surrealistů (Nezval, Vítězslav, *Ani labuť ani lína. Sporník ke stému výročí smrti K.H. Máchy*. [1936] Praha : Concordia, 1995), Máchův *Máj* jako „torzo a tajemství“ v Pražském lingvistickém kroužku (Mukařovský, Jan (ed.). *Torzo a tajemství Máchova Máje*. Praha : Frant. Borový, 1938) či *Realitu slova Máchova* z okruhu Růženy Grebeníčkové a Oldřicha Králíka (Grebeníč-

Linguistic Turn Richarda Rortyho z roku 1968) se mohou zcela osamostatnit a posléze dokonce způsobit vznik nového paradigmatu.

Jakkoli jsem si tedy vědom napětí mezi antologií jako předmětem a jako prostředkem, chci zdůraznit, že mi zde nejde ani tak o proměny chápání obsahu pojmu „antologie“ v průběhu dějin idejí, ale hlavně o otázku jejich vzniku a principů a s tím související jejich odlišné možnosti a konkrétní podoby.

Jinak řečeno: mohli bych připomínat, že antologie původně, ve starém Řecku, znamenala něco jako *kytici vybraných květin* ducha, a že do vynálezu knihůvku podobné soubory vznikaly víceméně nazamýšlené. Zprostředkování rukopisům, ně daných textů často vedlo k jejich pouhému přivázání k podobným rukopisům, a tematické těžšíše nějaké antologie pak tedy nemuselo být tak důležité jako její mechanika. Později, zhruba od 18. století, se tak označovala více méně každá sbírka textů, většínou lyriky či aforismů a také – jak se tehdy říkalo – „zrněk životní moudrosti“, ať už tyto sbírky byly vedeny formou individuálních „památek“ nebo dávány k dispozici tiskem – historické proměny pojmu a chápání zvláštěního literárního žánru „antologie“ mne zde nemohou zajímat. A to ani s ohledem na otázku, do jaké míry mají podobné „kytice“ charakter nahodilý, do jaké byly nutně závislé na intelektuální „flóře“ dané doby a daného klimatu, anebo do jaké míry se jedná o subjektivní konstrukce s nejrůznějšími možnými poststranními funkcemi, ať už pedagogickými, estetickými, ideologickými, osobními či jinými. Ale to vše zde má být překryto otázkami po možnostech a mezích jejich využívání.

Chci se zde tedy věnovat tomu, co jednotlivé antologie textů, vybrané a uspořádané podle určitého hlediska nebo s určitým principem vznikají, mohou v dějinách myšlení znamenat, jak a z jakých principů vznikají, jak mohou působit a co se od nich očekává. S tím pak souvisí také možná odpověď na otázku, jak a proč se některé antologie třeba „neuchyť“, anebo proč působit přestávají. Příklady není jisté obřízné najít. Na jedné straně lze vyzvedat, jakou roli ve vývoji české poezie sehrála Čapková antologie moderního francouzského básnictví,⁴ k níž se pak jako k „přivodci“⁵ modernosti explicitně vztahovala řada básníků meziválečného období, a pak se třeba pát, proč se něco podobné nepodařilo třeba Milanu Kunderovi s jeho zajímavým pokusem o antologii nezvalovskou.⁶ Zde i tam šlo o nepochybně o důvody strukturální povahy, o jedinečnost odlišných historických konstelací idejí, dobového diskursu, generacních očekávání, politických resenimentů atd., do nichž obě antologie vsouplyly.

Ková, Růžena – Králík, Oldřich (eds.). *Realita slova Máchova. Sborník pojednání*. Praha : Cs. spisovatel, 1967), nelehké na pokusy Alberta Vyskočila, Josefa Vašíci, na máchovský sborník Václava Černého a řadu dalších, reprezentující proměny vnímání i inspirace.

⁴ Čapek, Karel. *Francouzská poezie nové doby*. Praha, 1920.

⁵ Stov. Nezval, Vítězslav. „Přivodec mladých básníků“, in Čapek, Karel. „Francouzská poezie (Překlady)“. In *Spisy bratří Čapků*. Praha : Frant. Borový, 1940, str. 7–16.

⁶ Kundera, Milan. *Podivuhodný kouzelník*. Praha : Československý spisovatel, 1963.

Shora zmíněné dějiny idejí, v jejichž perspektivě se pro mne otázka antologií klade a které se mi zdají být nanejvýš vhodnou teoretickou metodologickou fólií pro každou reflexi antologie jako žánru i jako konkrétního intelektuálního výkonu, jsou disciplínou, již založil Arthur O. Lovejoy⁷ v polovině třicátých let minulého století. Dokonce se může zdát, že pro dějiny idejí jsou antologie – jakožto aktualizace a recyklace zapomenutého, podceňovaného či inspirativního a především se navracujícího, něčeho, co má mít charakter historického „čepu“, kolem kterého se může „otočit“ vnímání a hodnocení přítomnosti – rozhodujícím prostředkem vlastního sebezpřetrzování.

„I když se [dějiny idejí]“ podle Lovejoye „zabývají stejnou látkou jako jiné dílčí oblasti dějin myšlení, do značné míry budují na jejich výsledcích“⁸ liší se od nich ale zejména způsobem, jakým svou látku člení a strukturují, jaké souvislosti myšlenek je zajímají a k čemu směřují. Myšlenková díla, historické konstelace sil, názorů a předstáv, a dokonce ani kulturní celky Lovejoye nezajímají co do jejich individuálních zvláštností nebo dokonce originality, ale jen s ohledem na původ, skladbu a uspořádání komponent (tj. elementárních idejí), z nichž sestávají, a které jsou často heterogenní povahy, což si jejich autor nebo autoři vůbec nemusí uvědomovat. Ide totiž o to, že – cituji Lovejoye – se sice „každé epoše může zdát, že rozvíjí nové formy myšlení a vyvozování“, ale vždy se tak děje ve vztahu k identickým problémům. Jinak řečeno: nové, dokonce i epochotvorné otázky, jsou svou povahou starší a původnější, a navíc si své odpovědi mohou hledat pomocí prostředků, které nové a původní být vůbec nemusí. Lovejoye pokrácuje:

a proto – je také počet svěbytných a originálních filosofických myšlenek a motivů velmi omezený ... Zdálnivá originalita mnohých systémů spočívá výlučně na novém zpracování nebo uspořádání už předtím známých složek, z nichž vyšly ... Historik idejí se pokouší proniknout ke ... společným pojnovým, pojním podobným nebo i poetickým základním komponentám, skrytým pod povrchem zdánlivé různosti.⁹

⁷ Lovejoy, Arthur O. *The Great Chain of Being. A study of History of an Idea*. Harvard, 1933; zde jsem pracoval s německým překladem *Die grosse Kette der Wesen. Geschichte eines Gedankens*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1985. V Evropě se tato perspektiva přístupu prosadila až mnohem později, jednak z důvodu neporozumění, jednak z důvodu konkrétnice tzv. duchovních dějin (Geistesgeschichte) a kritiky ideologií, případně pro dominance sociálních a politických dějin, pro které bylo působení idejí vždy už odvozené, a tudíž vysvětlitelné jinak. Disciplína se plně se prosadila až po vydání vlivné knihy Wiener, Philips, P (ed.). *Dictionary of the History of Ideas. Studies of Selected Pivotal Ideas*. New York : Charles Scribner's Sons, 1968. V polovině sedmdesátých let se rozšířila i do Evropy.

⁸ Cit. d., s. 11.

⁹ Cit. d., s. 12.

To, co je zde možné zaslechnout, je nepochybně jiná, velice konzervativní kritika modernismu a jeho kultu novosti, autenticity a pokroku, než na jakou jsme běžně navykli, třeba ve staré, v mnohém reakcionářské Sedlmeyrově („kunsthistorické“) *Zirváte středu*,¹⁰ je ale také odlišná o těch, s nimiž se setkáváme v argumentacích posmoderních teoretiků. Povahy jejího pluralismu je totiž svou povahou nutně nerelativistická, neboť požaduje pracovat především s těmi složkami, které se „osvědčily“. U Lovejoye tak bylo formulováno jiné pojetí vztahu mezi změnou a trváním, mezi sebeprosazením a tradicí. Kontinuita se spojila s heterogenitou, jednota s diskontinuitou a novost se stala jen zvláštním způsobem akceptace předchozího.

Motiv heterogenity spojuje Lovejoye s německým, dnes už polozapomenutým antropologem Wilhelmem Wundtem. Ten na konci 19. století vypracoval koncept kulturní *heterogenie účelů*.¹¹ Tim chtěl nejen upozornit na rozdíly mezi pouhou časovou následností a historickou kauzalitou, ale také na fakt, že původní a výchozí ideje myšlenkových celků se v průběhu historického vývoje modifikují, že podobné kulturní a sociální následky většinou nemají stejné příčiny, a naopak, že každý pokus o stimulaci podobných účelů nemusí vést k přepokládaným efektům. Wundt byl navíc přesvědčen (a v rámci své sociální psychologie se to pokusil vyloužit jako zákon), že motivy lidských jednání ze sebe nevyrůstají nutně a plynule, že výsledky určitého jednání nejsou nikdy vysvětlitelné jen z jednoho jedineho původního motivu: účely se svou dodatečnou zajímavou interpretací většinou dále větví, orientace diferencují, a vše může také naopak nečekaně znovu srůstat.

Jinak řečeno: s ohledem na výsledky i nechtěné vedlejší účinky lidských rozhodnutí, společných orientací a kolektivních jednání lze konstatovat, že jejich původně zamýšlené účely (resp. motivy) jsou v přítomnosti neasimilovatelné, že se v průběhu následujících jednání přinejmenším modifikovaly, a sice jak dodatečnou diferenciací motivů původních, tak připojováním nejrozumnějších vedlejších a podpůrných motivů a účelů dalších. Klasická Wundtova formulace zněla:

Pročez souvislosti nějaké řady účelů nespočívá v tom, že by poslední dosažený účel musel být obsažen jako představa už ve výchozích motivech jednání, které k němu nakonec vedlo. . . . Nybrž tento účel je bytostně zprostředkován tím, že efekti každého rozhodnutí o jednání se v důsledku vždy příromých vedlejších motivů nikdy zcela nekryje s původní představou účelu. Právě takovoto bytostně komponenty výsledného efektu, ležící mimo původní motiv, se ovšem mohou stát motivy novými anebo motiváčními elementy, z nichž pak pramení nové účely anebo se na jejich základě změnil účel počáteční.¹¹

A podobné heterogenie lze konstatovat právě s ohledem na můj případ, tj. na vývoj a proměny *spornu o smysl českých dějin* jako zvláštního řešení „české otázky“ v letech 1895–1989. Po výchozí, (1) víceméně „politologické“, v zásadě prvoplánové polemice k Masarykově knize *Česká otázka* (1895), kdy se ovšem nedocentilo ani Masarykovo úsilí o znovunaplnění prostoru národních hodnot, vyprázdněného předchozím „rzkopisným bojem“, ani Masarykovo hledání universálnějších, za mladočeský nacionalismus a liberalismus jdoucí představy o humanistických a občanských základech moderního českství, následoval před první světovou válkou (2) vlastní spor o smysl českých dějin mezi historiky Gollvy Školy a – jak se tehdy říkalo – Masarykovou sektou. Masarykův výklad „české otázky“ jako uvědomělého a aktivního naplňování humanisticko-nabozenského poslání české historie se přitom posunul ze sféry filosofie dějin a politiky do oblasti pragmatického dějepisectví a k otázkám kritérií vědeckosti historické práce. O něco později, (3) na konci dvacátých let, začala diskuse směřovat k problémům teorie a praxe historického poznání: k reflexi nesaможnejnosti historických faktů a k otázkám přechodu od zkušenosti k pojímání a noetické možnosti jejich zpracování do celistvějších konceptů. Na to pak záhy navázaly (4) kontroverze o důležitých metodologických i obsahových problémech periodizace českých dějin, aby se nakonec, (5) ve druhé polovině třicátých let, celá diskuse zklidnila v pokusech o shnutí a spíše akademickou reflexi výsledků. Ovšem (6) skrytý problém, do jaké míry se Masarykův jednotný výklad národních dějin zdůrazňující jako východiško husitství a bratrskou humanitu, proměnil v jeden ze zakladatelských mýtů novodobého národa a pozdějšího československého státu (po druhé světové válce dokonce využitý Nejedlým i pro legitimizaci socialistické orientace), se vlastně nedořešil dodnes.

Každou z jednotlivých fází těchto diskusí je ale – vzdor heterogonickým posunům motivů, vnitřní nejednotě a interencím nových kontextů – možné časově ohraničit, shrnout kolem jednoho těžiště a vykládat sice diskontinuitně, avšak přesto v perspektivě jisté vnitřní souvislosti: s ohledem na původ a společný problém i s ohledem na personifikace ideových, metodologických, případně také politických pozic a problémů. Poměrně zřetelné byly v tomto prvním období mezi léty 1895–1938 i boční limity sporu: diskuse (1) o národních tradicích (svatováclavské, cyrilometodějské, husitské, atp.), (2) o významu jednotlivých historických period (reformace, obrození, první republika atd.), (3) o kulturní a politické orientaci národa (patříme k Východu, k Západu, anebo jsme specifickou střední Evropou, nebo dokonce „mostem“ atp.). Nepochybně nejší větší a nejrozsaňhlejší asi byly pokusy (4) o formulování základních rysů národní povahy, což je problém, na který chtěl „českou otázku“ už v roce 1907 převést sociolog Emanuel Chalupný, protože se mu to zdálo být

¹⁰ Sedlmayr, Hans: *Verlust der Mitte* (1948), Frankfurt, 1963.

¹¹ Sov. Wundt, Wilhelm: *Ethik I*, Leipzig, 1912, s. 284n.

nejen možnost, jak lépe – než jak to předtím udělal sám Masaryk – naplnit původní Masarykovu sociologickou intenci jejího řešení a jak zároveň „zvědečit“ její obsah, ale především: jak spojit „českou otázku“ s jinou představou „vzdělávání“ národa: totiž méně nábožensko-filosofickou a více vlasteneckou.

Podobná zjištění o vývoji české otázky implikují některé problémy, na které asi naráží všechny antologie. Jak ví zejména sociologové, ale i další společenší vědci, většinou není možné, abychom empiricky uchopili veškerost případů, o nichž se má vypovídat nebo které lze zprostitkovat. Většinou se potom postupuje tak, že se dělá jejich výběr, jehož principem je reprezentativnost, tj. typičnost, platnost a zástupnost.¹² principiálně postavená proti enumerativním požadavkům pozitivistické touhy po úplnosti. Antologické reprezentace zřejmě mají také reference o dějích a událostech, o výkonech, a programech ap., které jsou sice selektivní, ale jejichž prostřednictvím jsou v nejrůznějších souvislostech a vztazích verbalizovány nebo vizualizovány autorovy intelektuální a emotivní vazby na dějiny, vývoj a proměny kultury i jeho vědění o „obsahu“ a minulosti a jeho názory na mechanismy a formy, jimiž obsahy minulosti vstupují a mají vstupovat do přítomnosti a jak se v ni mají traktovat.¹³

Tomu podle mne odpovídá i otázka přirozené nasycenosti, taktikující významové hustoty výběru, kterým se základem téma antologie přibližuje přítomnému světu. V určitém okamžiku je totiž dosaženo stavu, kdy už prezentace dalších textů a jejich kontextování nemožno přispět ani k dynamice možných výkladů tématu nebo k objasnění původu jednotlivých kategorií a jejich vztahů, ani ke zprostředkování motivů a teorií, které prezentované texty původně nesly. Z tohoto hlediska bych antologie nepovažoval ani tak za nějaké „teoretické vzorkování“ (*theoretical sampling*) pro už zakotvené a završené teorie, ale ani za nějaký jednorázový „nákup“ u *Monsieur Bricolage* za účelem „bastlování“ na předstávě nového anebo alternativního celku.

Reprezentativnost je podrobena i *sémantické gesto*, smím-li zde použít starý termín Jana Mukarovského z jeho máchovských studií, to znamená autorů – jakkoli objektivně budovaný – princip volby, vyhodnocení, uspořádání a rekonstrukce smyslu daných prvků. V mém případě se něco podobného prakticky ukazovalo v diskusích, které následovaly po vydání druhého dílu antologie textů o smyslu českých dějin (1938–1989). Šlo v nich o to, co ve výboru je a nemuselo by být, a naopak o to, co v něm není a být by mělo, což jsou konkrétnosti sice zajímavé, ale nyní nikoli tak důležité jako právě samotný problém reprezentativnosti antologie ve vztahu k problému/tématu a jeho vývoji,

¹² Pojem historických reprezentací v poslední době znovu oživila Lenka Rezníková svou pozoruhodnou prací *Moderna & historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století*. Praha: Libri, 2004.

¹³ Stov. k tomu cit. d., s. 23.

nemám-li přímo použití sporný obrat „vztahu antologie k realitě dějin“.

Zdá se mi totiž, že vytváření „antologické reprezentace“ by nakonec nemělo být ničím jiným než vytvářením „nedourčené teorie“ (*underdetermined theory*), totiž takové teorie, která sice vychází z určitých dat či souvislostí textů, ale nevyčerpává je zcela a sama jimi rovněž není zcela určena. Vše totiž může být vysvětleno také jinými teoriemi a mohou být také nalezeny odlišné (nebo i protichůdné) souvislosti.

To se mi zdá důležité připomenout kvůli nebezpečí, s nímž je tvorba každé antologie potenciálně spojena, že by totiž jejím prostřednictvím mohl být dodatečně rekonstruován, ba dokonce přímo konstruován nový celek, který vlastně nikdy neexistoval, anebo simulována silná kontinuita, která je ale spíše prezentisticky retrogradní než původní, a která slouží jako potvrzení přítomnosti, než aby vysvětlovala vývoj.¹⁴ Je proto důležité se ujistit, že v antologických se jedná o zprostitkování, která se především týkají naší přítomnosti.

Interpretační potenciál „nedourčené teorie“ může stále znova a opakovaně konstituovat smysl celku a držet její otevřený, a to jak s ohledem na vnitřní souvislosti vybraných textů, tak navenek, směrem k respondentovi a „dějním působení“, které, jak víme od Gadamerových dob, se mohou otevírat nejrůznějšími aktualizacím a shora zmiňovaným heterogenním posunům, jakkoli na druhé straně nikdy nemožno ztratit vztah ke světnu východisku.¹⁵

¹⁴ Na teoreticko-metodologickou relevanci podobných úvah poukazoval s ohledem na svůj nominalistický konstruktivismus Max Weber, který zde tvoří fóii pro úvahy o problematice výběru. Situace extenzivní (kvantitativní) i intenzivní (kvalitativní) rozmanitosti skutečnosti, kdy všechny její prvky a složky, události a procesy spolu koexistují v nekonečném a o sobě nepřehlédlném vztahovém systému, jehož komplexnost není uchopitelná ani potenciálně (ve smyslu „absolutní pravdy“, k níž se postupně blížíme), ani aktuálně (třeba ideologickou nebo náboženskou decizí), ale vždy jen konstruovaná, se Maxi Weberovi zdála nejzřetelnější v případě věd o dějinách, společnosti a politice. Jako jediný možný a zároveň racionální prostředek pro zvládnutí nekonečnosti přednětu ve sféře těchto věd pak podle Webera (v návaznosti na bádenské novokantovství) nastupují hodnoty: vyčleňování přednětu společenskovočediho poznání (tj. v našem případě antologického zájmu) probíhá jako vztahování (vždy stejně chaotické) skutečnosti k hodnotám (tzv. *Wertbeziehung*; tento termín pochází od Heinricha Rickerta, u Webera ovšem nebyl spojován s předstávou nějakého nadhistoricky nebo dokonce absolutně platného řádu hodnot, ale naopak s vědomím jejich historických proměn), jež my sami a naše doba vyznáváme: „Do onoho chaosu vnaší řád pouze ta okolnost, že v každém případě má pro nás význam a je pro nás zajímavá vždy jen určitá část individuální skutečnosti, ponevadž jen ona je ve vztahu k hodnotovým ideám kultury, se kterými ke skutečnosti přistupujeme“ (Weber, Max. *Metodologie, sociologie, politika*. Praha: OIKUMENH, 1998, s. 33.) Jedná se tedy o jakési badatelské gesto, jímž se měl řešit podvojný problém, a sice – zaprvé – co se má nazvat jako vědecky relevantní skutečnost – v naší souvislosti: jako antologický reprezentativní text, a zadruhé, podle jakých principů, jakými procedurami má být tato vědecky relevantní skutečnost odfiltrována z onoho nekonečného a nepřehlédlného proudu historického dění (respektive následných textů). Principem byl (kulturní) význam, jež má nějaká událost (původní text) pro určitou (následující) dobu.

Mám-li zde extrapolovat Gadamerovu tezi o dějinných působení (*Wir-kungsgeschichte*), samozřejmě řízko každého autora a editora každého výběru státí spočívá v tom, že čtenář jejich výkonu z mnoha přirozených důvodů (sociálních, historických, kulturních a také světónázorových a generačních) vlastně rozumí lépe než autor, který je vybral do antologie. Nejen proto, že je prakticky nemožné plně a věrně rekonstruovat původní úmysly a motivy autorů jednotlivých textů¹⁶ posléze zařazených do antologie (neboť ty jsou přístupné pouze prostřednictvím toho, co už bylo nějak zformulováno a předloženo publiku), ale zejména proto, že v každém čtení v důsledku proměn dob i každého předchozího výkladu se každý jednotlivý text nutně dostává do nových významových kontextů,¹⁷ a to jak pro tvůrce antologie, tak pro její čtenáře. A čtenář (a samozřejmě i recenzent) k cizímu textu přistupuje vždy z půdy jiné životní a intelektuální (a v některých složkách i přirozené „bohatsí“) zkušenosti, často s jiným zájmem a většínou i s odlišnou vnitřností,¹⁸ ale především se znalostí následného vývoje, k němuž mezitím došlo, a se znalostí interpretací, které v jeho průběhu vznikly. Proto může čtenář předloženým textům rozumět plnějším právem jinak, vlastně jakoby „lépe“, a hlavně z nich vyčítat i to, o čem jejich autor sám třeba nevěděl, anebo co sám (a zase z důvodů kulturních, světónázorových či generačních) nebyl s to zachytit nebo zformulovat, i když se

¹⁵ Srov. k tomu např. Linde, Hans. *Sachdominanz in Sozialstrukturen*. Tübingen : Mohr, 1972. Nejde tedy o žádný „dogmatický interpretacismus“, který údajně umožňuje, abychem vyvrátili teorie bez vztahu k jejich reálnému fundamentu, a proto poznávali svět jinak, než jaký je, jak se obává třeba tibingenský filosof Hans Krämer ve své nedávno vyšlé knize *Kritik der Hermeneutik. Interpretationsphilosophie und Realismus*. München, 2007.

¹⁶ H.-G. Gadamer zdůrazňuje: „Open mens auctoris není žádným vhodným měřítkem pro výklad nějakého uměleckého díla. Ba dokonce i řeči o dílu o sobě, odděleném od stále obnovované skutečnosti jeho zakoušení, nesou v sobě cosi abstraktního.“ (Gadamer, H.-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Bd. 2. Tübingen, 1986, s. 441).

¹⁷ Gadamer sám *dějiny působení* charakterizoval např. takto: „Ve zdánlivě bezprostřednosti s ním se historické vědomí obrací k nějakému dílu nebo tradici, vzdávky, byl nepoznané či nekontrolované, hraje svou roli jiná možnost tázání. Jestliže se pokoušíme porozumět nějakému historickému jevu v určité historické distanci, celkově charakterizující naši hermeneutickou situaci, pak vždy podleháme působení *dějiny působení*. Ty dopředu učují, co mentuickou situaci, pak spomně a co jako předmět zkoumání, a my taktikajíc zapomináme na se pro nás ukazuje jako spomně a co jako předmět zkoumání, a my taktikajíc zapomináme na polovinu toho, co je skutečné, ba dokonce zapomináme na celou pravdu o omom jevu. Jestliže jeho bezprostřední projev bereme jako pravdu veškerou. Ve zdánlivě navíť našeho rozumnění, jinž sledujeme měřítko srozumitelnosti, se ono jiné (*das Andere*) ukazuje natolik odlišně od vlastního (*das Eigene*), že se ke slovu vlastně nedostane ani jedno z nich. Historický objektivismus tím, že se odvolává na kritickou metodu, zakrývá, že v zápletkách *dějiny působení* stojí i historické vědomí samotné.“ (Gadamer, H.-G. *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Bd. 1. Tübingen, 1986, s. 305–306).

¹⁸ Jen na okraj jako příklad nejednoznačnosti *dějiny působení* máno výběru i argumentace je zde možné uvést, že zatímco pro Martina C. Purnu („Poznamky na úplný okraj druhého dílu *Spornu o smysl českých dějin*“, In *Dějiny-teorie-kritika*, 1. 2007, s. 95–98) mám spon-

k ním třeba intencionálně přiblížoval.¹⁹ Z tohoto hlediska vztahování k vlastní skutečnosti se každá interpretace může zdát vlastně stejně autentickou. Nehledě na svébytnost a samospád historických proměn estetických funkcí, norem a hodnot ve vývoji kulturních, světónázorových a politických přesvědčení, což je důležité zejména při výkladu textů historicky starších.

Tomu by se ovšem nemělo rozumět zjednodušujícím způsobem jako nějakému relativizačnímu principu nebo dokonce jako často kritizované postmoderní hodnotové neutralizaci: jen je tak do krajnosti a jako rozhodující zdůrazněn vývoj a proměny působení díla. Nemá to tedy znamenat ani sebeomlouvání autorů antologií, ani naopak zlehčování činností jejich kritiků a recenzentů, ale spíše jen upřesňování jejich komplexitámostí, případně jejich možného mjění. Antologie totiž vzdávky předkládají konkrétní texty, nabízejí porozumění jejich souvislostem a dějinnám působení těchto textů o sobě i v kontextech, ale samy se zároveň a navíc stávají součástí *dějiny vlastního působení*. Nevím ovšem, je-li je to účcha, anebo výzva.

Creating Heterogeneous Wholeness

Particularly with regard to the problems of Anthology as a genre

The subject of this paper “Creating heterogeneous wholeness” is the production of cultural and scientific anthologies. The main point of view is Lowey’s history of ideas, which always shows the present thought as a combination of heterogeneous, often very old ideas. The author of this paper points out the ambiguity inherent in all anthologies: while their role is to offer an interpretation of the existing range of theories, it is also to provoke new interactions, complexes and continuities. This is both the great strength and great weakness of anthology, a genre which can either found a new paradigm (like R. Rorty’s anthology “The Linguistic Turn”), or exist without further influence.

táně a podvědomě nejlhže ke stanoviskům proudu „(evangelicko) masarykovsko-demokratického“ (s. 96), třeba pro francouzského Masarykova biografa Alana Soubigou jsem historik a sociolog „blízky katolickým kruhům“ (srov. Soubigou, Alan. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha–Litomyšl, 2004, s. 78–79). A ve veřejných diskusích s Jaroslavem Opatem jsem byl v souvislosti s formulací z prvního dílu, že už „před první světovou válkou bylo zřejmé, že vědecky a hlavně metodologicky ze spornu vyšla vítězně Gollova škola, že se její metodologicky historismus ukázal silnější než Masarykův realismus smyslu“ (srov. Havelka 1995, cit. d., s. 27) několikrát označen za současného hlavního Masarykova kritika a dezinterpretu. Dokonce se objevila nepravdivá denunciacie, že je to proto, jelikož jsem příbuzný s protektorátním Jiřím Havelkou.

¹⁹ Z tohoto hlediska je tedy třeba cizích textů vzdávky zároveň výzvou k propatřování vlastních stanovisek (a předsudků).